

Moral Değerlerin Kökeni

THE ORIGIN OF MORAL VALUES

Fuat Aziz GÖKSEL*, Berna ARDA "

* AÜ Tıp Fakültesi Deontoloji ABD Emekli Öğr. Üyesi,
** AÜ Tıp Fakültesi Deontoloji ABD Öğr. Üyesi, ANKARA

ÖZET

Bu makalede "moral" sözcüğü yürürlükteki ahlaki kurallar bütünü anlamında kullanılmıştır. Söz konusu değerler sisteminde yaralan normların oluşumu hakkında tarih boyunca ileri sürülen belli başlı görüşler tanıtılmış, özellikle "mutlak değer" ile "göreceli değer" karşılaştırması yapılarak günümüzde ahlaki incelemenin en geçerli yolunun bilimsel araştırma yöntemi olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biyomedikal etik tarihi,
Normatif etik, Moral

T Klin Tıbbi Etik 1995, 2-3:45-47

SUMMARY

In this article the term of "moral" has been used like a whole ethical rules which exist in the population. The different ideas to explain the formation of norms at this value system are introduced and then "essential values" is compared with "relative values". Finally, the opinion which the best way to examine of morals is scientific research method, is emphasized.

Key Words: History of biomedical ethics,
Normative ethics, Morals

T Klin J Med Ethics 1995, 2-3:45-47

Etik ve deontolojik normların kökeni hakkında birçok kurallar ortaya atılmıştır. Haklar ve yetkiler için de aynı durumun geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda etik kuramları gibi, hukuk kuramlarının da çok sayıda bulunması mantığa uygundur. Söz konusu kuramlar binlerce yıldır değerler felsefesinin içeriğini oluşturmuştur, "iyi nedir?" sorusunun karşılığını arayan, tanımı ve dayanağı hakkında teorik görüşler öneren "etik" sözcüğünün kaynağı da bu felsefi çalışmalardır.

DEĞERLERE MUTLAKÇI YAKLAŞIM

Geleneksel olarak eski felsefi yaklaşımların hemen tümünde de moral değerlerin konu edildiğini görebiliriz. Örneğin; "kaybedilecek mutluluklar peşinde koşmaya gerek yoktur" anlayışının simgelediği kliniklere göre "iyi" mutlak bir değer olarak kabul edilemez. Özellikle idealist felsefeciler, bu akımın temsilcisi Platon başta olmak üzere, bu noksanlıklar dünyasının ötesinde her nesnenin ve her kavramın en yetkin (mükemmel) biçiminin

Geliş Tarihi: 22.1.1996

Yazışma Adresi: Fuat Aziz GÖKSEL
AÜ Tıp Fakültesi Deontoloji ABD
Emekli Öğr. Üyesi, ANKARA

T Klin Tıbbi Etik 1995, 2-3

yer aldığı bir evrende "mutlak iyi'nin de somut olarak yer aldığı iddiasında bulunmuşlardır.

Hemen tüm inanç sistemleri, kendi öğretilerinde bir "mutlak iyi'nin bulunduğunu, insanın ödevinin ve hedefinin buna ulaşmaya çalışmak olduğunu savunmuşlardır. Aynı durum "hak" kavramı için de geçerlidir. Mutlakçı ya da "öz'cü yaklaşıma göre; "iyi", "doğru", "haklı" kavramları mutlak değerlerdir. Bunlar yaratıcının ya da onun yarattığı evrenin bize dayattığı davranış biçimleridir. O halde "essencialiste" yaklaşım hem ahlakın kaynağını, hem de yasanın kaynağını "insanüstü" olarak değerlendirmektedir.

Siyaset tarihi incelendiğinde teokratik ve mutlak monarşik devletlerde normların tanrısal bir düzenin eseri olup, insanların onlara sadece uymakla yükümlü tutuldukları görülür. Bu yaklaşım, "mutlak" olarak kabul ettiği norm ve değerleri aynı zamanda da "değişmez" saymaktadır. Oysa çok temel bir gerçek olan "değişme" olgusunu bu mutlakçı yaklaşım bir tür bozulma ve kötü niyetin ürünü bir sapkınlık ("heresy") olarak değerlendirir. Söz konusu mutlakçı yaklaşım doğası gereği tutucudur, hatta zaman zaman gericedir: yani mevcut normların korunmasından öte, onlardan da geriye dönmeyi savunur.

DEĞERLERE GÖRECELİ YAKLAŞIM

Mutlakçı görüşün karşısında göreceli (relativist) bir norm anlayışını benimseyen yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bunlar "iyi" kavramının kişiden kişiye ve gruptan gruba değişebileceğini farketmişlerdir; bir başka deyişle, toplumsal bir gerçek olan "norm çatışması" olgusunu anlayabilmişlerdir. Söz konusu ettiğimiz bu farklı değerlendirme olgusunu algılayan düşünürler, binlerce yıldır ortaya çıkmış, ama yaygın ve güçlü mutlakçı görüşler karşısında seslerini fazla duyuramamışlardır.

Görecelilik yaklaşımı, normların kaynağı hakkında insanı şüpheye düşüren bir yaklaşımdır. Oysa insan kendi değerlerinin "gerçek" ve kendi düşüncesinin "haklı" olduğunu kabul etme ve buna ters düşeni yanlış ve haksız görme eğilimindedir. Bu norm çatışması farklı normatif eğilimlerin çoğaldığı dönemlerde su yüzüne çıkmaktadır. Böyle bir dönem Batı dünyasında Rönesans'ı ve Reform'u izleyen yüzyıllarda görülmüştür. Teknolojide, üretimde, ticarete, servet dağılımında, kültür etkinliklerinde ortaya çıkan büyük değişimler yeni sosyal zümreler ve sınıflar yaratmıştır. 16., 17. ve 18. yüzyıllarda farklılaşma ivme kazanmış ve 1789 Fransız Büyük Devrimi öncesinde doruk noktasına ulaşmıştır.

18. yüzyılla birlikte kendilerine "Les Philosophes" adı verilen Fransız düşünürleri, kralların ve kilisenin "mutlak ve değişmez" olarak halka empoze etmiş olduğu normatif sistemi sorgulamaya başladılar. Onlar "iyi" kavramının yeniden değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini taşıyorlardı. Elbette, bu eleştirel yaklaşımın ortaya çıkışında Reform hareketlerinin yarattığı yeni bir toplumsal ve kültürel değişim ortamı bulunmaktadır. Bu dönemde bir yandan mezhep farklarıyla parçalara ayrılmış bir Avrupa realitesi yer alırken, öte yandan soylu sınıfıyla karşılaştırılabilecek bir servete kavuşmuş oldukça güçlü bir burjuva sınıfı doğmuştu. Bu zaman diliminde farklı amaçların savunulmakta oluşu "elle tutulur somut bir gerçek" halini almıştı. Bu düşünürler böylece yeni bir sorgulama sürecini başlatmışlardı. Bu süreç "iyinin ne olduğu" ve eğer farklı farklı iyiler sözkonusu ise "gerçek iyi" nin ya da "en iyi" nin hangisi olacağı sorularında düğümleniyordu. Onların genel olarak verdiği yanıt şuydu:

"Gerçek iyi herkes için" iyi olandır. Böylece kamu yararının savunurluğu biçiminde özetlenebilecek bir ilke, bir etik ve hukuk değeri olarak ortaya atılmış oluyordu. Yine aynı düşünürler bu değerın muhatabı olan "herkes"i "bütün insanlar" olarak kabul etmişlerdi.

Bu sonuçta Rönesans'ın yeniden ortaya çıkardığı "her değerın ölçüsü insandır" yargısı etkili olmuştur, insan zümreleri arasında gerçekleşen bu çatışmayı kim/ne çözebilirdi? Tarih boyunca çatışmayı çözen, kuralları koyan ve onlara işlerlik kazandırarak koruyan toplumsal bir güç vardı. Kendisine "devlet" adı verilen bu yapının, pekçok örneği görülen "mutlak hükümdarlar" veya soyluların gücüne dayanarak ülkesini yöneten "meşrutî hükümdarlar" özelinde, tarih boyunca yasa

koyucu bir gücün ayakta kalışı nasıl açıklanabilirdi? Bu soruya verilebilecek farklı düzeyde birçok yanıt bulunmakla birlikte, "toplumun düzen arayışı içinde olması" başlıca ve temelli bir neden olmak gerekir (2).

TOPLUMSAL UZLAŞIM DURUMU VE DEMOKRASİ

Yukarıda dile getirdiğimiz ve savunduğumuz tüm gelişmelerin ışığında, devlet adı verilen yapının varlığını toplumların "zımnî rızası"nın bir göstergesi kabul etmek olanaklıdır. Toplumlar da bir kararsız denge hali yaratan bir uzlaşım vardı; öyle ki, daha güçlü olan kişi veya zümreler başkalarının haklarını ve mutluluklarını kısmen de olsa gaspediyorlardı. Yeniden değerlendirilen "iyi" kavramının ışığında yeni bir düzen aramak gerekirdi. Bu değer çerçevesinde en yüce değer "herkesin iyiliği" (eşitlik) olacaktı. Bu düşünürlerin öğretilerini benimseyen Fransız devrimcilerinin kendilerine çıkış noktası yaptıkları değerler "Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" olmuştu.

Bu anlayışın oluşumunda biçimlendirici olan ahlak ve hukuk öğretisini başlıca Montesquieu ile Rousseau'nun düşünsel zenginliğine borçlu olduğumuzu dile getirmeliyiz. Montesquieu "Yasaların Ruhunda", yasaların toplumsal çatışmayı çözmedeki işlevini açıklayan öğretisini tanıtmış ve tartışmıştır (4). Rousseau ise, "Toplumsal Sözleşme" adı altında normatif sistemlerin doğuşunda bireyler ve toplumlararası uzlaşımın oynadığı rolü açıklamıştır (3, 5). O aynı zamanda doğal düzenin "en iyi" düzen olduğunu ve en iyiyi elde etmenin doğaya dönmek ile mümkün olduğunu savunuyordu; ki ona göre toplumsal sözleşme doğanın bir ürünü sayılmalıydı. 18. yüzyılın bu düşüncelerini uygulama alanına sokan Fransız devrimciler özgürlüğe ve eşitliğe saygı duyan kardeşçe bir dayanışma düzeninin hem doğal, hem de insani olduğu savında idiler. Bu teze olanak veren hemen tek şey ise, kamu iradesini özgür bırakmak ve egemen kılmak demek olan "demokrasi" idi (5).

Gerek 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde, gerek 1789 sonrası İhtilal Meclisi'nin yayınladığı Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nde bu temel görüşler yer almıştı. Bu yaklaşıma göre insan, sadece ve sadece insan olmak onuruyla, doğuştan getirilmiş olan vazgeçilemez ve devredilemez birtakım hak ve özgürlüklere sahipti. Günümüzde Birleşmiş Milletler Anayasası'nın ve hemen tüm devlet anayasalarının başında yer alan bu temel hak ve özgürlüklerin, neler olduğunun hemen herkes tarafından bilindiği varsayımıyla ayırtılarına girmeyeceğiz. Ancak bu temel hakların başında "Yaşama Hakkı"nın geldiğini ve Tıbbi Etiğin ve Deontolojinin özünün de bu hak olduğunu vurguluyoruz.

İçerdiği doğallık iddiası ve hakların tümünü insanların tümüne özgü sayan niteliği dolayısıyla, bu hukuk ve ahlak öğretisine "Tabii Hukuk Öğretisi" denir (3). Ancak bu öğretilerde bile en yüce değerın, idealist bir yak-

laşımı benimseyerek, "mutlak bir değer" kavramına bağlanmıştır. Bu kavramın dile getirmek gereklidir.

19. yüzyılda doğa bilimlerinin ve bilimsel yöntemlerin gösterdiği gelişme, bu konulan inceleyen kişilere pozitif bir yöntemin gerekliliğini öğretti. Normatif sistemleri, elbette bu arada moral değerleri de, birer doğa olgusu gibi inceleyen bu araştırmacılara da "pozitivistler" dendi. Onlar "iyi" ve "doğru" kavramının tanımında olması gerekeni değil, mevcut olanı araştırmaya ve ortaya koymaya çalıştılar. Aynı yaklaşıma hukuk alanında "pozitif hukuk öğretisi" adı verilmektedir. Bu olguya paralellik kurarak, etik alanının da bir "pozitif araştırma alanı" olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu yaklaşıma göre normların incelenmesinde ve açıklanışında "nedensellik" ilkesi dikkate alınmalı, bağıntılar sosyal araştırma yöntemleriyle ortaya konmalıdır. Bu alanda bundan başka bir bilimsel yaklaşım olamayacağına ilişkin destekleyici görüşler daha önce de dile getirilmiştir (1).

Sonuç olarak çağımızın bilimsel paradigmasına uygun olarak; "yaşamda en gerçek kılavuz bilimdir" ilkesinin genelde etik ve özelde tıbbi etik araştırmaları için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

1. Arda B. Sosyal tıbbın ve deontolojinin temellendirilmesinde sosyal bilim yaklaşımı, Sağlık Bilimleri Araştırma Dergisi 1991;2:207-13.
2. Bilge N. Hukuk Başlangıcı. AÜHF Yay. no: 358. Sevinç Matbaası. Ankara 1975; s. 3-7, 26-27.
3. Güriz A. Hukuk Felsefesi. AÜHF Yay. no: 480 Ankara 1985; s. 149,151-54, 190-3, 196-8, 203-7, 210-4.
4. Hançerlioğlu O. Düşünce Tarihi. Remzi Kitabevi 5. Basım, İstanbul 1987; 276-8.
5. Rbusseau J.J. Toplum Sözleşmesi (Çev. Vedat Günyol) Adam yayınları, 2. basım, İstanbul 1984; 23-6, 77-9, 84-90.